

FRANCIS CUNILD AKTIEBOLAG

Göteborg. Tel. växel 11 51 83, 11 88 76, 13 14 23 - Stockholm. Tel. 21 52 71 - Fabriker: Mullsjö. Tel. 259 - Ulricehamn. Tel. 14 80

FRÅN IDYLL TILL STORSTAD

Av stadsantikvarie Gösta Selling¹

DK 711.432 Stockholm

»Vargen går ofta nära intill staden. Under vintern synes den ej sällan på Rörstrands hage och vandrar då stundom även i Karlbergsallén och i det omgivande grannskapet. Rävén är mycket ofta synlig i förstäderna. Den närmast staden belägna trakt, i vilken rävmysor förekomma, är vid Sabbatsberg, varest i backarna finnas flera sådana. Ifrån detta hem anställa rävarna allmänt strövtåg till nästgränsande egendomar och äro ganska djärva; under sommaren har man sett en och annan vandra i gångarna i traktens trädgårdar, obekymrad vid åsynen av de tätt vid gångarna i kvarteren sysselsatta arbetarna. Haren har fordom varit ymnig i denna nejd, men genom en ovarsam jakt är den betydligt i avtagande.»

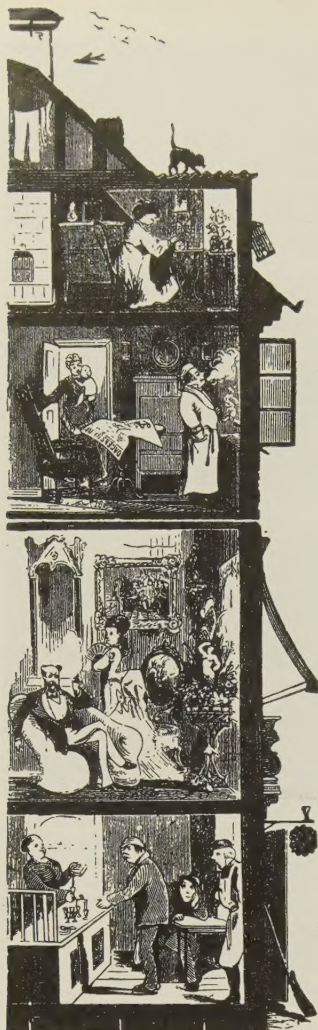
Citatet, som är hämtat från en beskrivning av Stockholms djurliv på 1840-talet, visar slående, hur lantliga stora delar av den nuvarande stenstaden då ännu var och hur tätt in på knutarna man hade vildmarken. En 1700-talsmänniska skulle säkert känt sig hemtam i 1840-talets Stockholm. Förändringarna i stadens fysionomi hade inte varit stora sedan Gustav III:s tid. Allt var sig likt, husen, gatorna, livsföringen. Staden hade haft svårt att repa sig efter olyckorna 1809 och hade nästan inte vuxit sedan 1700-talets slut. Då var befolkningssiffran ungefär

75 000. 1826 hade den stigit till litet över 80 000, och där stod den länge och stampade, för att under koleraåret 1834 t. o. m. sjunka något tusental.

Men om en nutida stockholmare plötsligt skulle försättas tillbaka i tiden 100 år, skulle han säkerligen känna sig bortkommen. Han skulle inte bara sakna de tusen och en bekvämligheter, som den moderne stadsbon räknar till livets nödtorft, han skulle inte kunna känna igen något annat av sin huvudstad än Staden mellan broarna. Och även där skulle han märka, att det skett stora förändringar. Säkert skulle han svära över den dåliga stenläggningen, över smutsen på gatorna, över stanken från sörjiga rännstenar och smutsiga gårdar, över det egyptiska mörkret om kvällarna och över de primitiva fortskaffningsmedlen. Kanske skulle han uppskatta lugnet och gemytligheten, frånvaron av jäkt och brådska, de många hemtrevliga krogarna utan restriktioner och de från hans synpunkt fantastiskt låga priserna. Men den moderna människan skulle säkert inte ha kunnat leva länge i 1840-talets Stockholm. Han skulle inte ha någon motståndskraft mot alla de bakterier, som myllrade i brunnsvattnet i den salta och halvruetna maten, i latrinupplag och sophögar. Dödligheten har på det senaste århundradet minskat till en fjärdedel.

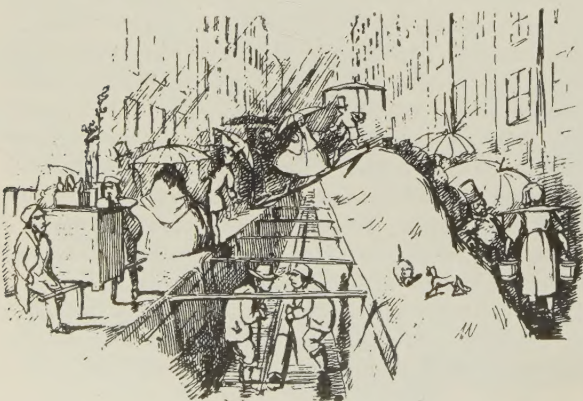
Utsikt från Mosebacke. Detalj av akvarell. Ferdinand Tollin 1842.

¹ Föredrag vid SBF:s högtidssammanträde i Konserthuset den 27 november 1948.

Från ofvan och ända ner igenom eller ett Stockholms-
hus i genomskärning. Kasper
1875.

Strindberg, som växte upp i Klarakvarteren för snart 100 år sedan, ger en målande skildring av hur man bodde i stadens centralare delar, innan det fanns särskilda kvarter i Stockholm, där »överklassen bebor hela huset, avskildrat genom höga hyror, fina uppgångar och stränga portvakter». »Byggnaden bildar en fyrkant omkring en gård. Längan åt gatan bebos på nedre botten av baronen, en trappa upp av generalen, två trappor upp av justitierådet, som är husvärd, tre trappor upp av kryddkrämaren, och fyra

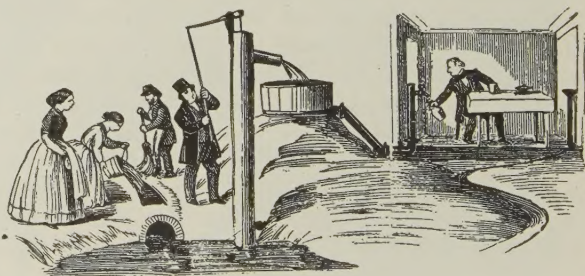
Vue af Drottninggatan i Stockholm i October 1859. Litografi av
C. L. H. Thulstrup.

trappor upp av salig Carl Johans pensionerade köksmästare. I vänstra gårdsflygeln bor snickaren, vicevärden, som är en fattiglapp; i andra flygeln bor läderhandlaren och ett par änkor; i den tredje flygeln bor kopplerskan med sina flickor.» (Strindberg själv var son till »kryddkrämaren» tre trappor upp.)

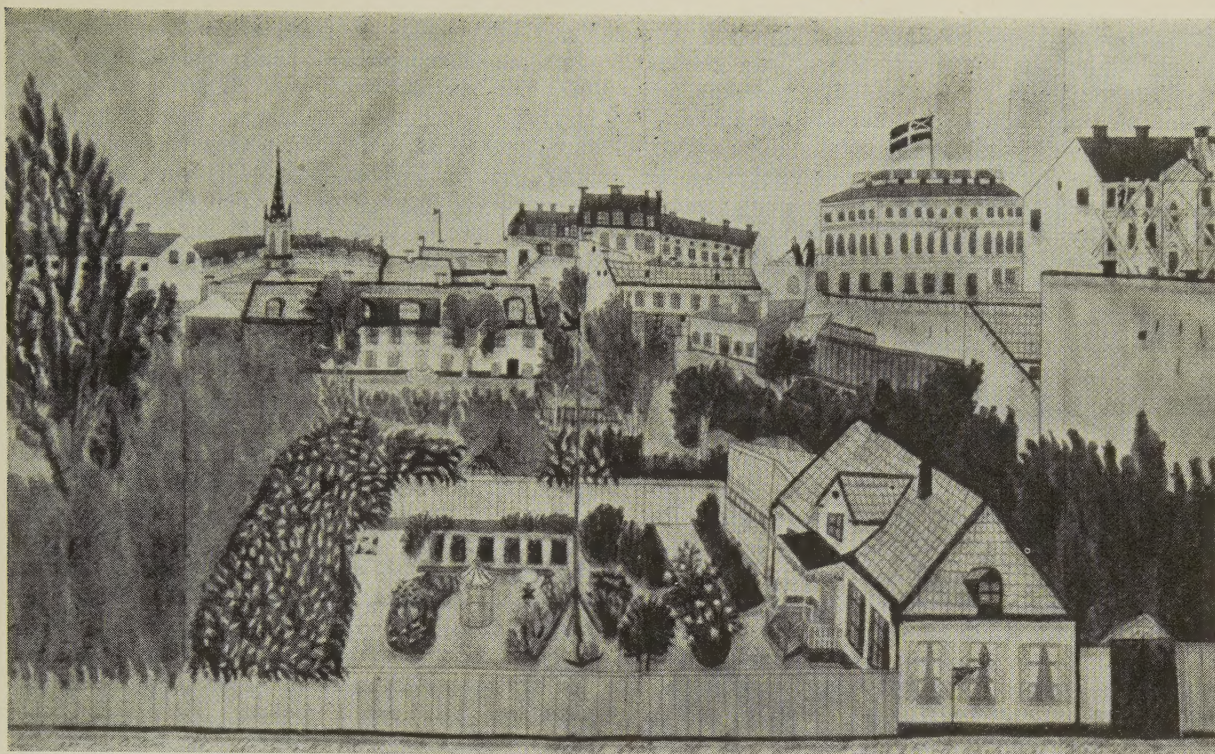
Vi möter här samma demokratiska blandning av hög och låg, av fattig och rik, som karakteriserade även Bellmans Stockholm och som var kanske ändå mera utpräglad på malmarna, där adelns och borgarnas malmgårdar blandade sig med fattigmans kåkar. Vi kan ta ännu ett citat från tiden, där bröderna Selander skildrar vad som sedan blev Vasastan: »Det hela tedde sig på avstånd som en mängd nära varandra liggande mindre herrgårdsbyggnader eller lantgårdar, inbäddade i lummig grönska. Kvarteren voro inhägnade av plank eller staket och bebyggda med ett eller annat åt gatan vettande eller inne på tomten beläget boningshus av sten eller trä, vanligen en våning högt och nästan överallt omgivet av en trädgård, som ofta fyllde hela kvarteret. En säregen och livlig anblick erbjöd ett tjugotal väderkvarnar, som stucko upp här och där i landskapet. Det lantliga intrycket förstärktes av hönors kackel och tuppars galande runt om från gårdarna och icke minst av grisars och svins ynkliga och genomträngande skrin, när de fördes till slaktbänken.»

Stockholm var för 100 år sedan till det yttre en harmonisk stad, idyllisk och vacker, därom vittnar både bilder och skildringar från den tiden. Och det fanns knappast någonting, som lät en ana, att man var långt inne i industrialismens århundrade. De enda moderniteter man hade att titta på var hjulångarna med deras höga skorstenar, och på Stadshusets plats låg Eldkvarn som en första symbol för ångans kommande herravälde. Men det rörde sig under ytan. Socialt och politiskt hade omvandlingen redan börjat göra sig gällande, och liberalismens kamp för frihet och jämlikhet började bära frukt. År 1846 hade äntligen skräväsandet gått i graven, och nu stred man som bäst för att få ständsriksdagen ersatt av en mera demokratisk styrelseform. Men de båda högre stånden, »dessa besynnerliga parasitväxter på samhället», för att citera det liberala Aftonbladet, gjorde ännu motstånd. Dyringarna från februarirevolutionen i Frankrike spred sig ända upp till vårt land och kulminerade i Stockholm i marsoroligheterna 1848, med blodiga sammanstötningar mellan militär och pöbel.

Ännu på 1850-talet var Stockholm helt isolerat under vintermånaderna, och det kunde dröja till fram

Ett hygieniskt spörmål 1866. En kloak i — Stockholm. Bilden talar tillräckligt för sig sjelf. Söndagsnisse 1866.

Mamsell Josabeth Sjöberg. »Utsigt från mitt fönster uti Huset nr 25 vid Catharina Höbergsgata». 1860-talet. Detalj av akvarell.

i slutet av april, innan de första båtarna kom in till Skeppsbron. Det var ett stort evenemang, när en liten beskäftig bogserbåt förde in en stolt och tungt lastad fullriggare genom issörjan. Denna långa isolering varje år betydde bl. a., att var och en fick skaffa sina förråd för hela vintern ungefär på samma sätt som man gjort redan under medeltiden. Det var lantgårdarna i Stockholms omgivning, som fick förse stadshushållen med de nödvändigaste livsmedlen. När Lidingöbron under en marsstorm 1856 blåste sönder, steg mjölkpriset inne i Stockholm till det dubbla.

Med en sådan liten detalj i minnet förstår man vad det betydde för Stockholms utveckling, när järnvägen mellan Södertälje och Stockholm öppnades den 1 december 1860 och det första tåget töffade in till den lilla rödmålade stationsbyggnaden i huvudstaden. Den låg på platsen för den gamla osunda Fatbursjön på Söder, omgiven av trädgårdar, tobaksland och repslagarbanor.

På 1860-talet undergår Stockholm de kanske mest betydelsefulla och djupgående förändringar i organisatoriskt avseende, som staden någonsin varit med om. För dem som själva upplevde sextioåret verkade förändringarna säkert knappast revolutionerande, ty de föll icke omedelbart i ögonen på samtiden. Men under detta decennium inträffar nästan allt det, som skulle omvandla 1700-talets sovande och dödsmärkta idyll till en snabbt växande modern stad av 1800-talets internationella snitt, väl organiserad, hälsosam, demokratisk, med snabba kommunikationer och rena gator. Vi har redan talat om järnvägen från 1860; året därpå invigdes Stockholms första vattenledningsverk vid Årstaviken. Visserligen var inte därmed brunnarna satta ur funktion. Det dröjde länge, innan

vattenledningsnätet växte ut över malmarna, och många ansåg, att brunnsvattnet smakade bättre än det renade vattenledningsvattnet. I en tidningsinsändare 1863 fastslår en uppretad medborgare »det länge kända förhållandet, att vattenledningen är till ringa nytta för stadens invånare»!

1862 började en ny era för folkskoleundervisningen, och 1863 fick Stockholm kommunal självstyrelse i och med stadsfullmäktigeinstitutionens inrättande. Den reformen väckte knappast någon uppmärksamhet hos samtiden, som hade större intresse för Garibaldi's frihetskamp och Polens affärer. Valdeltagandet till stadsfullmäktige var första gången mycket kient.

År 1864 infördes den fullständiga näringsfriheten, och samma år nedlades i staden den första underjordiska avloppsledningen. Det var i Krukmakargatan på Söder, där den fick ersätta ett gammalt öppet avloppsdike. Redan året dessförinnan hade en privat pionjär, byggmästare Runnqvist, samlat husägarna vid Klara Södra Kyrkogata för att nedlägga avloppsrör för »orent eller så kallat diskvatten till Strömmen nedanför Rödbodtorget». »En stor vinst i sanitärt avseende», skrev Aftonbladet, »att ej rännstenarna fyllas av illaluktande ämnen.» Gatornas stinkande smutsighet började nu minskas, och luften blev nog en smula friskare. Några år tidigare hade staden fått renhållningsverk, och 1861 hade tillsatts en chef för stadens gatu- och avloppsarbeten. Under de närmaste åren fick flera gator i Gamla stan slät stenläggning och trottoar, en nyhet som insändarna givetvis klagade på. Trottoarernas vassa kanter var farliga, man kunde snava, och det var svårt att köra in i port-

Små treffligheter i Stockholm. På våra asfalttrottoarer. Söndagsnisse 1870.

gångarna. Naturligtvis förargade man sig också över att rörläggare och stensättare förvandlade gatorna till skyttegravar och barrikader. Både insändare och skämtpress fick motiv för sin ilska, satir och humor — och dessa motiv är ju knappast alldeles utslitna ännu.

Den 7 december 1865 blev en stor märkesdag för vårt land, ty då antogs äntligen representationsreformen av alla fyra stånden. Året därpå anordnades vår första industriutställning, som fick sin plats i södra delen av Kungsträdgården. Den blev ett stort evenemang med möten, festmiddagar och turistinvasion. En annan sak, som kanske inte vann lika stort beaktande, men som skulle bli betydligt viktigare för Stockholms framtid, förde detta år med sig. Den stadsplanekommitté, som stadsfullmäktige tillsatt under sitt första år och som arbetat under Albert Lindhagens ledning, lade fram sitt stora förslag till en generalplan för Stockholm, en plan, som verkligen räknade med att huvudstaden skulle utvecklas till en europeisk storstad, med boulevarder och stjärnplatser och tätbyggda kvarter av femvåningshus. Det parisiskt storslagna i planen skrämde stadens myndigheter, och först efter långa utredningar, förändringar och förenklingar antogs den nya stadsplanen till utförande under loppet av 70-talet — lyckligtvis i god tid till den stora byggnadshaussen på 80-talet.

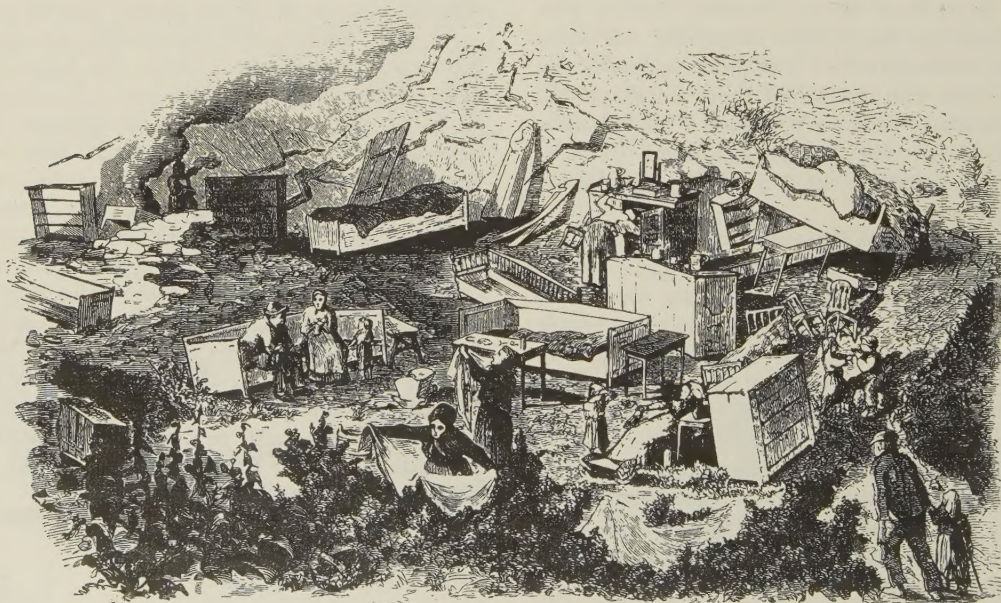
Under 60-talet fick Stockholm också affärsbanker av modern typ. Enskilda banken hade grundats redan 1856, men nu tillkom Skandinaviska banken, Industribanken, Stockholms folkbank och Inteckningsbanken. Den sistnämnda grundades 1869 och kom att spela en stor roll för den väldiga byggnadsverksamheten i Stockholm litet senare.

Under 50-talet hade Stockholms folkmängd börjat stiga så sakta, och 1856 passerades 100 000-strecket. 1860 var siffran 113 000 och fem år senare 135 000. Det mest sensationella var att folkökningen inte bara berodde på inflyttning. 60-talet är den första period, då Stockholm kan uppvisa ett födelseöverskott och då dödlighetsprocenten började sjunka. Det är säkert

ingen tillfällighet, att vändpunkten inträffade strax efter vattenledningens och kloakernas införande. Men trots att staden växte, var byggnadsverksamheten obetydlig under detta decennium. En måttstock på husbyggandet får man i en notis i Dagens Nyheter 1865, som omtalar, att det uppförts en mängd hus i palatsstil vid Rosengatan. För den som inte omedelbart kan placera Rosengatan vill jag nämna, att det är en liten gatstump mellan Döbelnsgatan och Luntmakaregatan med några ganska enkla hyreshus i fyra våningar. Den ringa byggnadsverksamheten gjorde, att det började bli trångbott i Stockholm. Jag skulle tro, att inneboendesystemet egentligen tog fart under denna period.

Det började bli dåliga tider i slutet av 60-talet, en kris som blev katastrofal i Stockholm efter fransktyska kriget. Följden blev en fruktansvärd bostadsnöd. Problemet att härbärgera de husvilla blev övermäktigt, trots att man upplät Sievertska kasernen, kolerajukhuset och den s. k. Westmanska fåfängan uppe vid Sabbatsberg. I de illa beryktade Tyskbagarbergen, sargade av den i ovist nit framsprängda Nybrogatan, och på ett par ställen på Söder växte det upp tältstäder, där husvilla fick kampera under de vidrigaste förhållanden. Åtgärden att öppna nödbostäder vidtogs av stadsfullmäktige med de stora betänkligheter, »som ur principiell synpunkt kunde hysas mot det allmännas ingripande på detta område, varinom det i regeln är det enskildas sak att verka»; den måste betraktas som en nödfallsutväg och icke »anlitas på ett sätt att den kunde åberopas som grund för anspråk på kommunens mellankomst vid andra liknande tillfällen». Trots att bostadskrisen blev än större 1873, vidhöll staden, att nödbostäderna skulle stängas.

Redan i slutet av 60-talet hade spekulationsbygget börjat sätta fart. Under bostadsbristen kunde man inte bekymra sig om *hur* man bodde, bara man fick tak över huvudet, och därför kunde samvetslösa husjobbare bygga hur dåligt som helst. De fuktiga, usla

Scen från bostadsnöden i Stockholm sommaren 1873. Nybyggare i Tyskbagarebergen på Ladugårdslandet. Ny Illustrerad Tidning 1873.

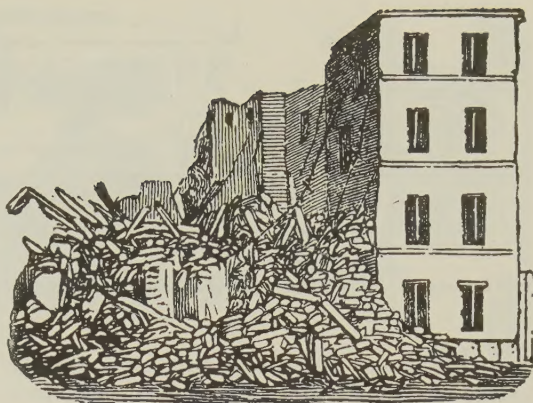
Huruledes man för närvarande bygger hus i Stockholm.

Natten till den 28 maj 1864 hände det att ett fyrvåningshus rasade. Söndags-Nisse kommenterar denna katastrof med följande bildunderskrift:

Utsigt af det palats, som f. d. smeden och knappfabrikören, numera »arkitekten» H. Widgren uppfört åt sig vid Bryggaregatan, icke på (väl med) lösan sand, utan på vinterisen, hvilken (hvem hade kunnat vänta sådant?) var nog obeskedlig att på vårsidan smälta undan och derigenom sänka »grunden». Tit. W. har emellertid, måhända varnad af erfarenheten, denna gången varit så försigtig och skaffat sig en syndabock.

Svenskar, liksom utlänningar, hvilka beundra detta den solida byggnadskonstens mästestycke, böra ej förbigå de i närheten belägna, af samme store »arkitekt» uppförda husen vid Bryggaregatan 10 och Clara Norra Kyrkogata 13, hvilka båda hus äfvenledes synas färdiga att hvilken stund som helst höja tit. W:s lof till skyarna — i form av grus och damm.

Söndags-Nisse 1864.

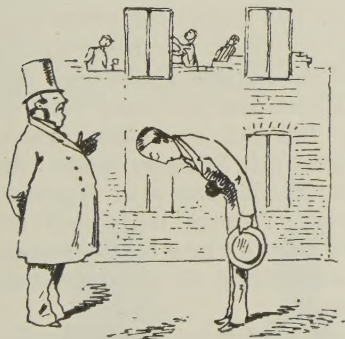
husen blev ändock omedelbart fulla av hyresgäster och ohyra. Stockholmsborna ondgjorde sig över de bönder och hantverkare, som förvandlades till byggmästare och hastigt blev rika. På grund av de missförhållanden, som sålunda rådde på byggnadsmarknaden, instiftades år 1878 Byggnadsyrkesskolan, och ett decennium senare infördes bestämmelser om särskilda kvalifikationer för ansvariga byggmästare, en åtgärd som sedermera kom att få stor betydelse för bostadshusens kvalitet.

Medan förhållandena på bostadsmarknaden var kaotiska och sorgliga under 70-talet, hade den offentliga byggnadsverksamheten vind i seglen. Karakteristiskt nog är det den nya tidens samhällsfunktioner, som man nu tillgodoser: Centralstationen blir färdig 1871, Centralposten vid Rödbodtorget några år senare, liksom Grand Hôtel och Kungliga Biblioteket. Tekniska Högskolan och Tekniska skolan får nya byggnader, och 1875 får Stockholm sin första brandstation, vid Johannes.

Kanske var det trångboddheten och bostadsnöden som bidrog till att Stockholm fick en svår smittkopps-epidemi 1874. Epidemien och de usla sjukhusförhållandena påskyndade ett viktigt stadsfullmäktigebeslut. Den 1 april 1874 inköptes den egendom, som skulle bli Maria sjukhus. Två år tidigare hade ritningarna till Sabbatsberg godkänts efter ändlösa diskussioner, men först 1879 blev det stora sjukhuskomplexet färdigt.

Det är ganska egendomligt, att Stockholm under denna period hade fått en av de största restauranterna i Europa, Berns salonger, som Åbom ritat på 60-talet och som bidrog att skapa det legendariska skimret omkring Karl XV:s glada dagar. Nöjeslivet flore-rade, punsch och brännvin flödade. Stockholm var nästan lika krogrikt som på Bellmans tid; 1864 fanns det 504 krogar i staden. Brännvinskonsumention blev ett socialt problem. Stadsfullmäktige tillsatte en kommitté, och 1877 bildades Stockholms Utskänkningsbolag, som övertog hela brännvinshandeln den 1 oktober. Den dagen minskades Stockholms krogar till 87. Gamla stockholmarna minns ännu det beryktade brännvinskriget mellan L. O. Smith och Stockholmsbolaget. År 1877 var brännvinskonsumention 27 liter pr år och capita, 10 år senare hade den sjunkit till 14 liter, och numera är den mindre än 5 liter.

Den svåra bostadskrisen på 70-talet gjorde, att de styrande började komma under fund med att bostads- och trafikproblemen hade ett intimt sammanhang. Längs den nya stambanan fick Stockholm sina första, ganska proletära förorter, Hagalund och Sundbyberg, och man började tala om att Stockholm lika väl som Köpenhamn borde skaffa sig spårvägar. Men även teknici var tveksamma, marken i vår huvudstad ansågs vara alldeles för kuperad! Men önskan att få kapitalet att intressera sig för husbygge i stadens periferi påskyndade spårvägsbolagets tillkomst. Samma-

ATT HYRA.

Den 1:a Oktober.

- Herrn skall få hyra femte våningen i mitt hus här.
- Jag tack allra ödmjukast.
- Den blir färdig fram i Januari, men herrn får betala hyran från i dag.
- Ja, jag tackar allra ödmjukast.

Bostadsangelägenheter.

- Rummen äro väl stora, dela dem till flera, bäste arkitekt, för si jag får 400 kr. per rum.

Skriver en annons.

- »Ett kristligt sinnat fruntimmer, som har egna sängkläder, kan få innebo hos ett dylikt.»
- Litografi av C. L. H. Thulstrup.
Penndrag till julen 1877.

Hästspårvagnen. Litografi av C. I. H. Thulstrup. Karikatyralbum 1880.

ren 1878 hade hästspårvagnarna sin premiär och gjorde omedelbart succé. »Herr Stockholm lever och andas sedan åtta dagar blott och bart för spårvagnarna, som nu ila med snälltågsfart mellan Slussen, Grevbron och Roslagstorg. Herr Stockholm kan ej nog berömma de smäckra kupéerna, de fina kuskarna och de snabba hästarna», skriver Söndags-Nisse.

Efter de ekonomiskt hårda åren blev det åter goda tider på 80-talet. Staden växte och bredde ut sig, nya kvarter sköt upp som svampar ur jorden. Stockholm fick boulevarder lika breda som i Paris, husfasader lika pyntade som i Wien och kvarter lika massiva och militärt rättade som i Berlin. Under mer än 150 år hade Paris varit den ouppnådda förebilden; nu fängade den preussiska huvudstaden alltmer Mälardrottningens hjärta. Lindhagen hade som bekant arbetat med Paris som mönster, men när hans stadsplan började förverkligas, blev det knappast med parisisk elegans. Inte bara polisen fick pickelhuvor; även kvarteren i Stockholm rustades med preussisk uniform, och de marscherade upp i stramt rättade led, krossande kåkar och idyller, jämnande berg och dalar. Man sprängde och fyllde ut, rev ner och byggde upp, fällde gamla träd och planterade nya. Esplanadsystemet med all dess vandalism och alla dess förtjänster hade gripit hårt om de byggandes hjärterötter, och terrängens mjuka kurvor skrubbadess jämna som med en jättehyvel. Stockholm började få arkitektur, eller rättare arkitekturer. Tysk och fransk gotik, italiensk, fransk, tysk och spansk renässans och barock, tyska riddarborgar och franska slott, allt kunde en byggherre få välja på, om han blott vände sig till en berest och ambitiös arkitekt. De prunkande fasaderna ansågs även ha ett rent ekonomiskt värde, vara god reklam. I Byggnadsföreningen påpekades 1871, att husets värde »är genom den yttre orneringen ökat i större mån än kostnaden härför». Samma tankegång ger en skribent uttryck för, när han skriver om Davidssonska huset vid Kungsträdgårdsgatan, Åtvidabergshusets föregångare. Ur den synpunkten skulle man kunna påstå, att det aldrig byggts så värdefulla hus i Stockholm som på 80-talet! Men medaljen hade en fränsida. Det byggdes ståtliga palats och rymliga våningar, men inne i kvarteren dolde sig cementgårdar och trista gårdshus bakom trappuppgångarnas färgrika, grant dekorerade glasrutor.

Inte bara det nya Östermalm vittnade om att Stockholm höll på att bli en modern storstad. Det började med bågglampor i Blanchs Café, som var så flämtande och starka, att de måste flyttas utomhus. 1881 fick Skeppsbron bågglampor, och litet senare blev det Karlavägens tur. Slottet och en del fina privathus

skaffade sig egna elektricitetsverk. Strindberg, som efter sin hemkomst imponerades av det förnäma Östermalms slottsliknande hus, skrev: »Jag tänker på den svarta, hemska elektricitetsmaskinen, som sitter neri källaren på Grevmagnigatan. Han sitter mörk i mörkret och maler ljus åt hela kvarteret.»

På 90-talet kom byggnadsverksamheten att koncentrera sig på Norr. De gamla kvarnarna, malmgårdarna och kåkarna försvann, sprängskotten dånade, och de nya gatorna sköt som gråa ryggar fram över moras och husrester. 1897 kunde en författare vittna, att »Stockholms nyaste stadsdel Vasastaden har breda och raka gator, omgivna av ståtliga och moderna hus», och han påpekar, att stadsdelen i sin södra ände kunde stoltsera med en vacker park. Prententionerna var tydligen inte höga, han menade Tegnérlunden!

1700-talet stod inte högt i kurs vid denna tid. »Att nämna namnen på dem som byggde Operahuset, Adolf Fredriks kyrka, Börsen i Stockholm och flera andra skönheter vore en alltför stor artighet mot herrar Hårleman, Adelcrantz och Palmstedt», skrev Strindberg 1882. Med sådana åsikter kunde man med gott samvete tillåta sig det, som i alla stockholmares ögon är den grövsta vandalism mot en klassiskt skön stadsbild: förstöra Gustav Adolfstorg och uppfarten till slottet genom att bygga den nya Operan och Riksdagshuset. Vad hjälpte det att pressen rasade och att det skrevs petitioner till riksdagen — bl. a. av alla de främsta arkitekterna! Och som de mäktiga sjunger, så kvittrar de rika. Byggmästare Andersson drog sitt strå till stacken genom att sätta en stor och skrymmande byggnad på Strömsborg.

Redan på 80-talet började man i känslan av Stockholms storstadsmässighet och landets industriella uppsving resa krav på en stor konst- och industriutställning i Stockholm. Det förverkligades sommaren 1897 i utställningen på Lejonslätten, en festlig final på 1800-talets utveckling. Där fick man skåda nyheter som Numas kinematograf och Röntgens strålar, där fick man vid sidan av stilarkitekturen se byggnader av djärvt modernt snitt, Bobergs industrihall och skinande vita konsthall. Där fick man också i »Gamla Stockholm» och Skansen näring för sitt romantiska intresse för forna tider.

Men festen slöts i grå vardag och dageneferstämning. Det blev dåliga tider och bostadsnöd igen, följda av social oro. De upprepade bostadskriserna gjorde, att myndigheterna fann det nödvändigt att ingripa på ett mera positivt sätt för bostadsfrågans lösning. År 1904 inköpte Stockholms stad Enskede samt fyra år därefter Äppelviken och Älsten. Av-

Byggmästare Lundbergs planer på kanslihusstomten.

I januari 1896 inköpte stadsfullmäktige kanslihusstomten för ett pris av 30 kr. per kvadratfot. Byggmästare Lundberg, som också var direktör för Sveasalen, där varietéuppträdandena just förbjöds, hade förklarat sig villig att betala 100 000 kronor utöver detta pris. Nu trodde Söndags-Nisse att han ämnade arrangera varietéuppträdanden på kanslihusstomten.

Edvard Forsström, Söndags-Nisse 1896.

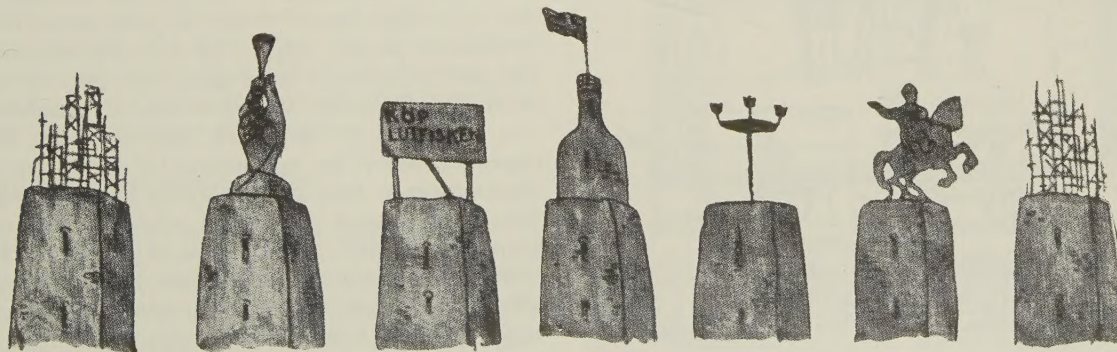

sikten var att i första hand förhjälpa ekonomiskt mindre välsituerade till ett eget hem. Man upplät marken med tomträtt mot låg avgift, och 1909 bildades Tomträttskassan, som lämnade billiga lån till byggandet. I Enskede började exploateringen 1907. Staden förbehöll sig en viss kontroll över villabyggandet, vilket visserligen väckte opposition men också bidrog till den värdade prägeln, som från början utmärkt de kommunala trädgårdsstäderna.

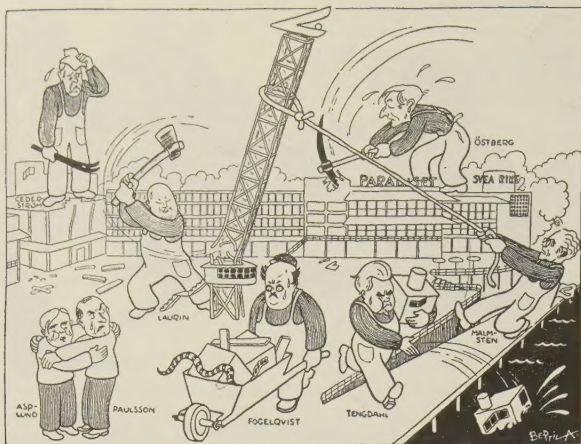
De tecken på att en ny arkitekturstil var i antågande, som man märkt redan vid utställningen 1897, gjorde sig vid 1900-talets början alltmer märkbara. Man ville komma ifrån den preussiska svulstigheten och rätlinigheten, och Stockholm fick under en kort period uppleva Jugendstilen omplanterad i svensk mark. Boberg byggde bl. a. posthuset vid Vasagatan och Rosenbad, och litet senare tillkom Dramatens vita marmoralpats. Efter engelska förebilder skapades redan 1903 Lärkstaden, som blev en sorts sammanträngd trädgårdsstad, och man bebyggde sedermera området kring Engelbrektskyrkan efter samma romantiska planlösning. Nu började också den nationella arkitekturstilen göra sig gällande. Baltisk tegelarkitektur och vasatidens slott blev förebilderna för de monumentalbyggnader, som planerades åren före första världskriget, Engelbrektskyrkan, Stadion, Rådhuset, Tekniska högskolan, Stadshuset. I och med det kraftiga genombrottet av Brunkebergsåsen och framdragandet av Kungsgatan skapades i Stockholm en av de viktigaste ådrorna för den alltmera växande trafiken. Bilarna började spela en överlägsen roll i denna trafik. Nu kunde man helt hastigt komma från Östermalm till nedre Norrmalm och Kungsholmen, i all synnerhet sedan maximihastigheten för bilar 1908 höjts från 15 till 25 km i timmen!

De förnämre hyreshusen hade vid denna tid börjat få del av de tekniska nymodigheterna, värme, bad, elektriskt ljus och hiss, men fortfarande var det en mycket betydande skillnad mellan fina kvarter och proletära områden, där man ännu byggde på samma sätt som under 80-talet. Birkastaden, kvarteren kring Fleminggatan och Folkungagatan är kanske de delar av staden, som allra mest bidragit till att skapa begreppet stenöken.

Så kom första världskriget, prisen steg våldsamt och en ny bostadsbrist kom. Men krisen påskyndade den sista fasen i det demokratiska genombrottet, till vilket grunden lagts redan vid 1800-talets mitt. Efter de politiskt upprörda händelserna i Stockholm 1917 med demonstrationer och kravaller och sedan revolutionen gått fram över Tyskland, kom författningsreformen 1918, som blev lika betydelsefull för riksdagen som för det kommunala styret. Ett nytt demokratiskt samhälle växte upp ur askan efter världsbranden. För Stockholms vidkommande blev Stads husets invigning den soliga midsommaraftonen 1923 en strålände fest i den nya kommunalförvaltningens monumentala palats. Och det blev samtidigt upptakten till en ny period i huvudstadens liv, full av optimism och framåtanda. Man siade om en ekonomisk storhetstid, och utvecklingen i Stockholm tycktes understryka spådomen. Nya bostadsområden i utkanterna fylldes med tiotusentals nya stockholmare. Vi fick flera monumentalbyggnader, Konserthuset, Handelshögskolan, Stadsbiblioteket. Trädgårdsstäderna växte ut över nya områden, och ett par av förörterna blev städer. Stockholm fick ett cityområde, som under dagens bråda timmar myllrade av folk och dit trafiken under vissa begränsade tider på dagen blev intensiv. Trafiksvårigheterna hopade sig och blev ett

Det Östbergiska Stadshustornets utveckling. (Ett skämt med de år från år växlande förslagen.) Lutfisken 1920.

Stockholmsutställningen 1930.
Utställningen stängdes 1 oktober. Rivningen sköttes av ett för arbetet synnerligen intresserat gäng.
Bertil Almqvist, Lutfisken 1930.

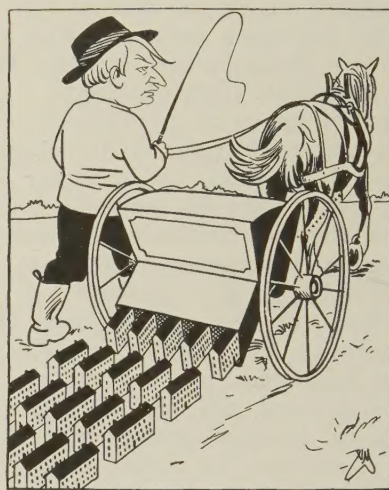
kompakt och dominerande problem, som myndigheterna sökte lösa genom att bygga om Slussen, bredda gator, anlägga Hammarbyleden och spänna väldiga broar över vattnen, byggnadsverk som är lika beundrade efter fullbordandet som de diskuterats och kritiserats under planläggandet. Jag avser härvid naturligtvis inte Strömbro utan trettioalets skapelser.

Diskussionerna kring stadsplaneproblemen och bostadsfrågorna växte ut till stora sociala och estetiska strider, vilka kulminerade när Stockholmsutställningen 1930 började ta form. Många spådde arkitekturens Ragnarök, andra menade att först nu en i verklig mening modern byggnadsstil sett dagen. Den nya stilen segrade, och snart började stockholmarna känna sig stolta över de stadsdelar, som växte upp under 30-talet, Norr Mälarstrand, Fredhäll, Traneberg och Hammarbyhöjden.

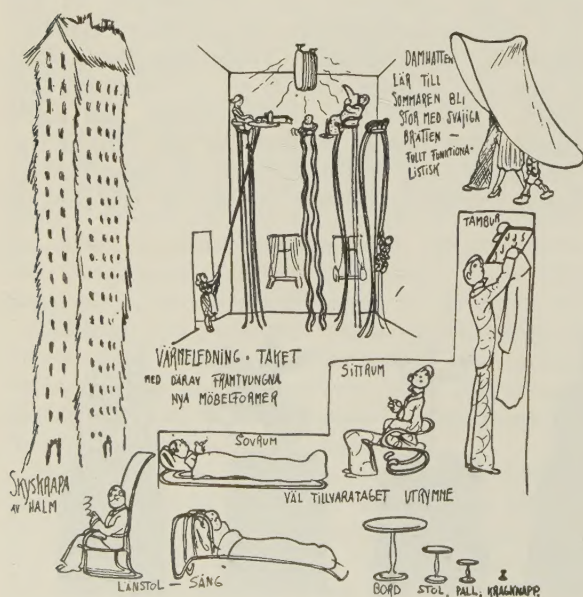
Vi kommer nu till de tider, då omvandlingen av Stockholm från idyll till storstad är fullbordad. Det senaste decenniets utveckling, inte minst den kris

Stockholm nu genomlever, är så välbekant för detta forum, att jag inte behöver gå in på det. Men kanske jag till slut kan få tillfoga några personliga reflexioner.

Den moderna arkitekturen har sprängt gamla bojar och under de senaste decennierna byggt samhället av en helt ny karaktär. Det öppna stadsplanesystemet har överallt accepterats i den förvissningen, att därigenom skulle skapas inte bara bättre planerade och tekniskt mera fulländade bostäder utan även nya skönhetsvärden. Kanske många av de trosvissa från 30-talet — och dit har jag hört — nu börjar bli betänksamma såväl när det gäller skönheten som trevnaden. Den frihet, som arkitekturen vunnit efter en hård kamp, utnyttjas alltför sällan. Det öppna stadsplanesystemet har ofta stelnat i schabloner. Om man med 1930 års teoretici accepterar tesen, att konst är ordning, visar verkligheten, att ordning inte alltid är konst. Det är därför glädjande, att fackmännen

Radsåningsmannen.
(Gotthard Johansson hade skrivit, att i moderna förstäder såsom Kristineberg och Traneberg såg det ut som om lamellhusen sätts med radsåningsmaskin.)
Nils Melander, Svenska Dagbladet 1939.

Gösta Chatham, Magra och tjocka släkten, 1930.

nu på nytt börjat diskutera den rent estetiska sidan av stadsbyggandet. Just på detta område är det väl, som en sammanslutning som Byggnadsföreningen och de yrkesgrupper den representerar kan göra en insats.

Ser man tillbaka på det gångna seklet, kan man konstatera, att Stockholm från att ha varit en harmonisk idyll och en vacker stad blivit ganska splitttrat och förlorat många av sina gamla skönhetsvärden. Visserligen kan vi trösta oss med att en del av Stockholms skönhet bygger på de oförstörbara värden, som en givmild natur givit oss, men vi måste också förvalta arvet. Mälardrottningens skönhet bör inte bara vara en turistvara, som vi bjuder främlingen på, när vi för upp honom till Fjällgatan eller Stadshustornet. Den svunna idyllen kan vi aldrig få igen. Men skönhet och trivsel måste vi söka skapa även i de minsta och avlägsnaste bostadsområden. Det är helt enkelt nödvändigt, om Stockholm någon gång skall få igen en del av det gemyt och den harmoni det hade som idyll men som staden i så eminent grad saknar i sin egenskap av storstad.

LJUDISOLERING I BOSTADSHUS AV BETONG

Av civilingenjör Ove Brandt

DK 534:699.844

Det moderna bostadshuset får, vad beträffar ljudisolering och skydd mot störande buller, mestadels inget högre betyg av dagspressen eller folk i allmänhet. Det kan ju heller inte förnekas, att utvecklingen mot tunnare och lättare typer av konstruktionselement verkligen har medfört en motsvarande nedsättning av ljudisoleringsförmågan. Samtidigt har antalet störningskällor stegrats. Problemet är ganska komplicerat att komma till rätta med, men så mycket större ansträngningar bör göras, för att man på ett rationellt sätt verkligen skall komma till en lösning av detta tekniskt, ekonomiskt och medicinskt viktiga problem.

På laboratoriet för byggnadsakustik vid Tekniska högskolan utföres för närvarande en större undersökningsserie, som syftar till att klarlägga en mängd problem, som är av betydelse för störningsbekämpandet och den rätta dimensioneringen av de ljudisolerande konstruktionselementen i ett modernt bostadshus. I denna artikel skall beskrivas resultatet av en inledande undersökning, som avslutats under hösten. Arbetet har utförts med ekonomiskt bistånd av Svenska Cementföreningen.

Undersökningen kom till stånd på grund av att ovanligt stora differenser hade konstaterats mellan resultaten vid ljudisoleringsmätningar på enstaka betongväggar, uppförda i laboratoriet, och i färdiga byggnader. Man antog då, att dessa differenser i första hand fick tillskrivas brister i laboratoriets möjligheter. Detta var till en viss grad också fallet, eftersom en närmare undersökning av laboratoriet gav till resultat, att man blott kunde uppmäta ljudisolationen hos insatta mellanväggar upp till 49—50 db. Eftersom redan en 13 cm tjock betongvägg ger högre isolation än ovannämnda, blev en fullständig renovering av laboratoriet nödvändig för undersökningens fortsatta gång. Resultatet blev, att man nu kan mäta ljudisolationen hos insatta mellanväggar till bortåt 70 db. Principen för detta nya laboratorium framgår av fig. 1.

Vid de fortsatta mätningarna framkom vissa resultat, som bör vara av intresse för en vidare krets inom byggnadsbranschen, och denna artikel vill därför redovisa för en del av det utförda arbetet samt de frågor, som därvid besvarades.

Mätmetoder

De här använda mätmetoderna har beskrivits i en tidigare artikel¹, där definitioner för konstruktionselementets luftljudsisolation och rumsisolationen har framlagts. I detta sammanhang skall blott framhållas ett par av de viktigare definitionerna:

Konstruktionselementets isolation:

$$D = L_s - L_m - 10 \log \frac{A}{S} \text{ decibel (db), där}$$

$L_s - L_m$ = skillnaden i ljudnivån mellan sändar- och mottagarrum, då ett kraftigt luftljud alstras

i förstnämnda rum. Ljudet förutsättes fortplanta sig enbart genom konstruktionselementet, insatt som skiljevägg mellan de båda rummen.

A = absorptionen i mottagarrummet i m^2 .

S = skiljeväggens ljudtransmitterande yta i m^2 .

Rumsisolationen:

$$D_r = L_s - L_m - 10 \log \frac{A}{10} \text{ db, där}$$

$L_s - L_m$ = skillnaden i ljudnivån mellan sändar- och mottagarrum vid kraftigt luftljud i förstnämnda rum. Ljudet antas härvid kunna fortplanta sig på flera vägar fram till mottagarrummet och ej nödvändigtvis enbart via skiljeväggen som ovan.

A = absorptionen i mottagarrummet i m^2 .

Den första definitionen användes främst för mätningar i ett laboratorium, där man kan försäkra sig om att ljudet enbart transmitteras genom konstruktionselementet. Denna förutsättning kan normalt ej tänkas bli tillfredsställd för en väl isolerande mellanvägg i en färdig byggnad. I sådant fall är det motiverat att använda sig av det mera praktiska begreppet rumsisolationen. Man ser lätt, att om $A = 10 \text{ m}^2$ absorption blir rumsisolationen helt enkelt skillnaden i ljudnivån $L_s - L_m$ db. I normalt förekommande, möblerade boningsrum kan man påräkna en absorption av storleksordningen 10 m^2 , och en isolationsmätning kan därför ofta förenklas till en mätning av skillnaden i ljudnivån mellan de båda rummen. Denna mätning skall då utföras för hela det aktuella frekvensområdet 100—3 200 p/s.

Om man i praktiken vill göra en jämförelse mellan ljudisolationen i olika mellanväggstyper — varierande

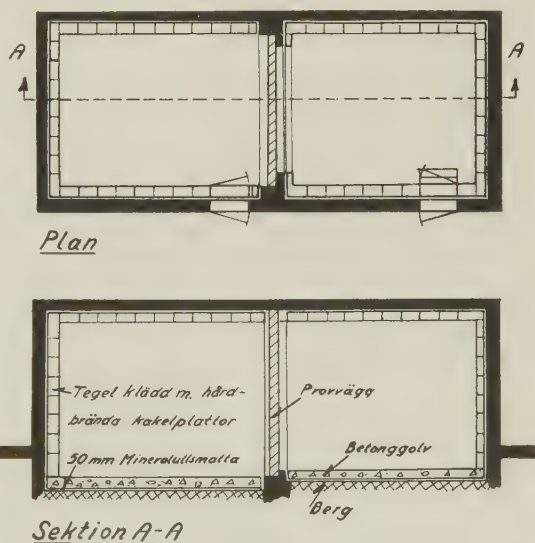

Fig. 1. Plan och sektion av de nya ljudkammarna i laboratoriet för byggnadsakustik, KTH. Båda rummen alldeles fria från byggnadsstommen, i princip två lådor, som »flyter» på en mineralullsmatta. Provväggen insättes i en öppning mellan rummen utan kontakt med dessa. Data: volym av varje rum: 35 m^3 . Total yta av provvägg $8,2 \text{ m}^2$, transmitterande yta $7,0 \text{ m}^2$. Maximal uppmätbar isolation för provväggar: 65—70 db.

¹ Brandt, Ove: Mätmetoder för luft- och stötljudsisolering. Byggmästaren 2, 1948.

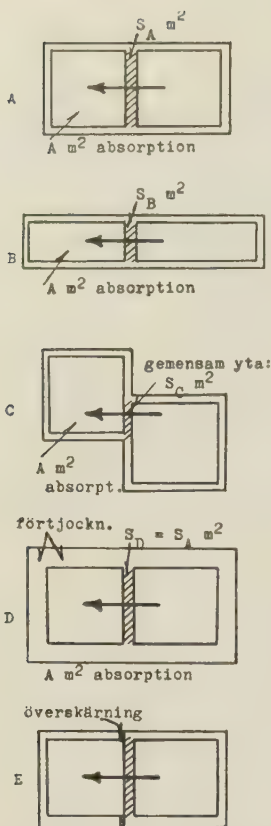

Fig. 2. Översikt av några faktorer, som påverkar rumsisolationen. I samtliga fall tänkes skiljeväggens isolation vara densamma. I fallen B och C varierar skiljeväggens ytstorlek, i fallen D och E varierar de flankerande konstruktionselementen.

Rumsisolation :

$$D_A \text{ db}$$

$$D_B = D_A - 10 \log \frac{S_A}{S_B} \text{ db}$$

$$D_B > D_A \text{ för } S_B < S_A$$

$$D_C = D_A - 10 \log \frac{S_A}{S_C} \text{ db}$$

$$D_C > D_A \text{ för } S_C < S_A$$

Vid lågt värde av mellanväggsisolationen gäller:

$$D_D = D_A \text{ db}$$

Vid högt isolationsvärde av mellanväggen gäller i allmänhet:

$$D_D > D_A \text{ db}$$

Samma anmärkning som i fallet D

sökte man ut sådana med en ytstorlek, nära det i praktiken förekommande genomsnittet om 10 m². När mindre avvikelser förekom, korregerades motsvarande enligt det i fig. 2 visade tillvägagångssättet, men korrektionen utgjorde dock maximalt 1 db. Härvid reducerades även inflytandet av faktorn 2) enligt ovan väsentligt. De mätresultat, som erhöles i färdiga byggnader, bör därför med de givna reservationerna vara uttryck för rumsisolationens beroende av betongtjockleken.

De i färdiga byggnader utförda mätningarna blir således även fullt jämförbara med laboriemätningarna. Detta faktum framgår av att byggnadsmätningarna hänföres till väggytor om 10 m². Härvid överensstämmer definitionerna av rumsisolationen och konstruktionselementets isolation. Eventuella skillnader i mätresultat mellan väggar i laboratorium och färdiga byggnader måste under dessa omständigheter tillskrivas olika inspänningsförhållanden samt framför allt flanktransmissionen, som ju helt eliminerats på laboratoriet.

Undersökningsresultat

Det är ett sedan länge välkänt faktum, att luftljudsisolationen hos en enkelvägg i huvudsak bestäms av dennas vikt (kg/m²): ju tyngre vägg desto högre ljudisolation. Mätningarna på betongväggarna visar också tydligt denna tendens, vilket framgår av tabell 1, där genomsnittsvärden för ett stort antal laboriemätningar av isolationen hos 15 och 20 cm putsade betongväggar är angivna.

Tabell 1.

Vägg-tjocklek exkl. puts cm	Konstruktionselementets isolation mot luftljud i genomsnitt för frekvensområdena: (db)		
	100—550 p/s	100—3 200 p/s	550—3 200 p/s
15	51	58	65
20	57	62	68

Mätningar av betongväggars isolation mot luftljud, uppförda i laboratoriet för byggnadsakustik, Kungl. Tekniska Högskolan. Väggyta 7,0 m².

En något annorlunda bild får man, om man utför isolationsmätningar på betongväggar i färdiga byggnader. Tabell 2 ger en sammanställning av genomsnittresultaten för ett antal mätningar i nybyggda betonghus i Stockholm.

Tabell 2.

Vägg-tjocklek exkl. puts cm	Ytstorlek av lägenhetsskiljande vägg genomsnitt i m ²	Antal uppmätta väggar	Rumsisolation i genomsnitt för frekvensområdena: (db)		
			100—550 p/s	100—3 200 p/s	550—3 200 p/s
13	13,5	3	45	52	58
15	10	16	47	54	62
20	12	3	49	53	57

Mätningar av rumsisolationen i nybyggda betonghus. Resultaten hänföra sig till 10 m² skiljeväggsyta och 10 m² absorption i mottagarrummet.

i material eller konstruktion — måste man erinra sig, att rumsisolationen i ett färdigt hus beror på en mängd olika faktorer, i första hand på:

1) Mellanväggens egen isolation. Till en viss gräns ökar rumsisolationen med mellanväggsisolationen.

2) Ytstorleken av den gemensamma mellanväggen. Rumsisolationen mellan två rum blir större ju mindre del av rumsytorna, som utgöres av skiljeväggen mellan rummen.

3) Mellanväggens infästning i byggnadsstommen, dess belastning och inspanning i omgivande konstruktionselement. Denna punkt är ännu så länge relativt outredd.

4) Olika flankerande konstruktionselement, såsom sidoväggar, golv och tak. Ju kraftigare och massivare flankeringselement desto större rumsisolation. Dessa flankelement sätter således på grund av ljudets flanktransmission en gräns för hur bra det lönar sig att göra en mellanvägg. Denna gräns måste i allmänhet bestämmas från fall till fall.

Ovanstående synpunkter är schematiskt illustrerade i fig. 2.

Vid undersökningen koncentrerades intresset kring inflytandet av betongväggens tjocklek på rumsisolationen. I ett färdigt betonghus har man skäl att anta, att byggnadselementen, som omger mellanväggarna, har ungefär samma inflytande på mätresultaten från vägg till vägg. Man kan då förutse, att så länge man blott jämför betongväggar i betonghus, kommer de ovan nämnda faktorerna enligt 3) och 4) att vara relativt konstanta. Vid utväljandet av mellanväggar

Isolationsökningen med vikten är ytterst liten, ja frågan är väl, om man i ljudisoleringshänseende över huvud taget vunnit något även med en så kraftig viktstegring som från 13 till 20 cm betongtjocklek. Ännu kraftigare poängteras detta, om man i stället för att ange genomsnittsvärden, som i tabell 2, håller sig till det största och minsta värdet av rumsisolationen, som uppmätts vid undersökningen. Tabell 3 ger ett sådant utdrag av mätmaterialet.

Tabell 3.

Vägg-tjocklek exkl. puts cm	Antal uppmätta väggar	$D_{\min}$	$D_{\max}$
		$\bar{a}b$ 100—3 200 p/s	$\bar{a}b$ 100—3 200 p/s
13	3	50	53
15	16	53	56
20	3	50	55

De minsta ($D_{\min}$) och de största ($D_{\max}$) mätvärdena, erhållna vid undersökningsserien.

Av mätresultaten i tabellerna 1, 2 och 3 kan man utläsa ett par viktiga resultat. För det första är den ljudisolerande förmågan hos en betongvägg, uppförd i laboratoriet, betydligt större än hos en vägg av samma tjocklek i en färdig byggnad. För en 15 cm vägg var nämnda minskning ca 4 db och för en 20 cm vägg ca 8 db. Vid mätningarna kontrollerades såväl uppförandet som tjocklekarna noga från fall till fall, och minskningen av ljudisolationen kan därför icke tillskrivas, att väggarna i byggnaderna har uppförts med mindre noggrannhet än i laboratoriet. Betongväggen är för övrigt till sin konstruktion kanske mera »fool proof» än någon annan väggtyp. Man bör alltså i allmänhet vara försiktig, när man bedömer rumsisolationen i en färdig byggnad uteslutande på grundval av laboratoriemätningar, särskilt när det gäller väggar med relativt hög isolation. För det andra ser man, att från och med en viss betongtjocklek är rumsisolationen i en färdig byggnad praktiskt taget oberoende av skiljeväggens tjocklek.

Av vad som ovan sagts framgår, att den främsta orsaken till nämnda »egendomligheter» är, att flanktransmissionen via sidoväggar och bjälklag verkar försämrande på isolationen. Denna flanktransmission får naturligtvis större inflytande ju tjockare väggen är, och redan vid 13 cm skiljeväggar kan den tydligen ej försummas. En bidragande orsak till skillnaden i resultat av mätningar i laboratoriet och i färdiga byggnader är säkerligen också de olika inspänningsförhållandena. I laboratoriet uppföres väggarna i en betongram men upptar ej någon last därifrån. Vid ett tillfälle kunde man i laboratoriet konstatera en isolationsändring på mer än 5 db hos en 15 cm betongvägg, som under en putsning upptog fukt och expanderade, varvid spänning uppstod längs sidokanterna. Detta problem kommer senare att göras till föremål för mera systematiska undersökningar.

Sammanfattningsvis kan man notera, att det ur ljudisoleringssynpunkt ej lönar sig att utföra betongväggar av större tjocklek än 13 cm. Ljudet fortplantar sig nämligen redan vid denna mellanväggstjock-

lek, förutom genom direkttransmission genom väggen, även till en stor del genom flanktransmission via sidoväggar och bjälklag, som är gemensamma för de båda angränsande rummen. Flanktransmissionen har alltså redan vid 13 cm:s tjocklek satt gränsen för vad som kan nås.

Det är tänkbart, att man för en mellanvägg, som är tunnare än 13 cm, fortfarande är inom det optimala området för rumsisolationen. Men av flera skäl har man åtminstone inte hittills haft intresse av att använda ännu tunnare betongväggar bl. a. på grund av ökade formkostnader.

Om man vill ha högre rumsisolation i ett betonghus, måste alltså flanktransmissionen reduceras. Detta kan ske på flera sätt, vilka emellertid alla utmärker sig av stora extra kostnader. Det ligger närmast till hands att öka tjockleken av samtliga byggnadselement, men man vinner dock relativt litet härvid i isolationshänseende. Bättre är i så fall att — i princip som i fig. 1 — bygga rummen som flytande lådor. Men det är dyrt, och sådana åtgärder skulle till och med i de flesta fall vara alldeles omotiverade. Kungl. Byggnadsstyrelsens anvisningar anger nämligen ett minimivärde för isolationen av 48 db. Använder man sig således av mellanväggar av betong, är man alltid på säkra sidan, vad minimifordran angår. Härtill kommer, som nämnts, att betongväggars ljudisolering knappast kan försämrats genom slarvigt utförande, som t. ex. fallet är med dubbla plattväggar.

Allmänna synpunkter på störningsproblem i betonghus

En och annan läsare blir kanske förvånad över det uppnådda resultatet, att betonghuset faktiskt har en viktig konstruktionsdel, som i ljudisoleringshänseende praktiskt taget är överdimensionerad. Annars har ju betonghuset i bullerhänseende ofta utsatts för kritik. Samma förvånade läsare måste emellertid erkänna — om han själv råkar bo i ett betonghus — att något ljud från grannens radio, hans samtal eller hans barns skrik ej kan anses störa, åtminstone icke på ett sätt som är jämförbart med annat till lägenheten framträngande buller. Även subjektivt sett räcker således en betongvägg mycket väl till för luftljudsisoleringen mellan rum, och klagomål har heller aldrig — enligt författarens erfarenhet — kunnat tillskrivas för låg mellanväggsisolation i betonghus.

Det finns emellertid andra störningskällor i det moderna bostadshuset, som är svårare att komma till rätta med. I betonghuset är det framför allt stomljudet, dvs. det ljud, som fortplantar sig långs och i byggnadsstommen, som vållar bekymmer. Ljudet sprider sig nämligen i betongen med ytterst liten dämpning. Medan man i ett tegelhus kan påräkna en dämpning av stomljudet av omkring 18 db per våningsplan, är den motsvarande siffran för ett betonghus ca 8 db per våningsplan. Det brukar också vara ytterst svårt att i ett betonghus lokalisera en hyresgäst, som vid sen tidpunkt terroriserar samtliga övriga hyresgäster genom att spika i väggen.

Bland andra stomljud, som besvärar hyresgästerna, bör nämnas stegljud på bjälklag, stängning av hiss- och entrédörrar, störningar från tvättmaskiner, bultrade direkt till fundamentet, vattentransport i ledningar, spolning i badkar och w.c. etc. Hissar och

hissmaskiner kan ge anledning till bekymmer, särskilt vid dåligt genomtänkt planlösning, som t. ex. när arkitekten har förlagt sovrum intill hisschaktet. Slutligen bör nämnas, att vissa musikinstrument lätt överför ljud till stommen. Detta gäller särskilt ett piano, som alltefter sinnesstämningen försätter hyresgästerna i betonghuset i ett tillstånd av njutning eller vansinne.

Skall man effektivt söka bullerdämpa det moderna betonghuset, måste denna insats göras mot alla de ställen i huset, där stomljud kan tänkas uppstå. Sådant arbete utföres redan nu på flera områden. Så t. ex. bekämpas stegljud framgångsrikt genom den avskärning av bjälklaget, som realiseras i det flytande golvet; diskslamret förhindras spridning, om

diskbänken ej försättes i styv kontakt med mellanväggen; hissen ger ej upphov till större problem, när den förlägges till ett särskilt schakt och icke upphänges direkt i den övriga byggnadsstommen; och många andra exempel kunde fogas till ovanstående.

För fortsatt framgång i arbetet mot ett tystare bostadshus behöver man undersöka — objektivt och subjektivt — vilka bullerkällor som främst stör den genomsnittliga hyresgästen, för att därefter koncentrera arbetet kring dessa störningskällor. En sådan undersökning ingår i en större forskningsserie, som med ekonomiskt bistånd av Statens kommitté för byggnadsforskning för närvarande utföres vid Tekniska högskolan.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENINGIS JUBILEUMSBOK

I anslutning till Stockholms Byggnadsförenings 100-årsjubileum den 27 november 1948 har utgivits en diger minnesbok, som värdigt ansluter sig till den festliga glans, varmed själva jubileumsdagen firades. För forskare i de gångna hundra årens kulturhistoria, särskilt vad berör byggnadskonsten och dess utövare i huvudstaden, blir denna bok en rik källa att ösa ur. Bokens senare del, 250 sidor, utgöres av Georg Hesselmann med stor skicklighet och forskarflit utförda kulturhistoriska skildring från samma epok, »*Från Skråhantverk till byggnadsindustri*». Denna utgavs ju separat redan tre år före Byggnadsförenings jubileum men utgör med sin allsidiga skildring av byggnadsyrkets historia under ett sekel ett värdefullt komplement till föreningens egen historia. Axel Eriksson skrev i en recension 1945: »På varje sida finner man något intressant. Utan alla jämförelser i övrigt, påminner det ibland om läsningen av en detektivroman. Det kommer gång på gång något överraskande och spännande.»

Ett liknande omdöme är berättigat även om föreningshistoriken, som redigerats av föreningens jubileumsordförande, tekn. dr Axel Eriksson och skriftställaren Josef Almqvist med hjälp av goda medarbetare. Professor Carolus Lindberg, Helsingfors, har skrivit om föreningens grundare och förste ordförande, arkitekten och brobyggaren G. T. Chiewitz, en märklig man som efter ekonomiska motgångar i hemlandet förlade sin verksamhet till Finland och där blev sin tids ledande arkitekt.

Hur föreningens historia för övrigt skildrats framgår i stora drag av kapitelrubrikerna: Hur Stockholms Byggnadsförening kom till och hur den arbetat (Josef Almqvist), Profiler från gångna tider (Josef Almqvist och Yngve Steen), Förutvarande ordförande ha ordet (Oscar Hegert, Axel Eriksson, Sven Markelius, Anders Ahlén, Evert Storkirk, Olle Engkvist, Lennart Bergvall), Några av de äldre medlemmarna berätta (Julius Hjelm, Knut Bildmark, Alvar Gelin, Georg Hesselmann, Karl Bergström, G. A. Svensson), Statistiska data från föreningens historia (Nils Tengvik), Föreningens ekonomi (Eric Schöning) och Kamratlig samvaro under allvar och skämt.

I sistnämnda kapitel finns prov på föreningsvisor från olika tider med Victor Dorph, D. A. Carlsson och Håkan

Westergren bland författarna. Där finns även stickprov på arkitekten Fagerströms »nachspielsprotokoll», som i hög grad bidrog till stämningen under 1920- och 30-talen.

En hel del av föreningens nuvarande äldre medlemmar ha också, samlade kring ett festligt bord, berättat hågkomster från föreningslivet. I denna del finns även med den dråpliga »Strejkmarschen», som Alvar Gelin med sådan bravur mången gång sjungit vid nachspielen (vad heter författaren?). Det skulle föra för långt att återge stickprov på de glada hågkomster, som här skildras, men det finns en hel del som man läser med stort nöje.

Föreningens första kvinnliga medlem, arkitekten Gun Sjödin, invaldes 1938. I historiken anges, att föreningen redan 1931 uttalade, att stadgarna ej lade hinder i vägen för inval av damer, men att »den då till inval föreslagna kvinnliga arkitekten synes dock aldrig ha fullföljt sin ansökan». Det är nu inte alldeles rätt skildrat. Valet föregicks av en livlig principdiskussion, där undertecknad uppträdde som damens riddare, tyvärr med så föga framgång, att hon föll igenom vid valet. Sekreteraren tyckte väl att utgången var lite genant för föreningen, så han nöjde sig med att protokollföra stadgetolkningen.

Föreningshistoriken är förträffligt illustrerad, bl. a. med en del unika Stockholmsbilder från äldre tider och ett rikligt porträttgalleri. Den nuvarande styrelsen har av en tecknare förevigats med sura och griniga miner, som kommer att ge framtida forskare en felaktig uppfattning om dessa i verkligheten glada och rätt så prydliga gossar.

Mejse Jacobsson har skrivit ett mycket intressant kapitel om 100 års kostnadsutveckling. Två kapitel — Skråväsendet, dess fall och återkomst (av Josef Almqvist och Axel Eriksson) samt Några reflexioner rörande den svenska näringsfriheten (av Anders Östlind) innehålla också mycket av intresse, men man kan ifrågasätta lämpligheten av att i en jubileumsskrift för en förening, som vill sammanföra byggnadsfolk av olika kategorier oavsett deras politiska hemvist, låta författarnas personliga åsikter om dagens politik göra sig gällande så som här skett.

Som helhetsintryck kan sägas, att Stockholms Byggnadsförening har all heder av denna jubileumsbok och den förtjänar uppmärksamhet bland kulturhistoriskt intresserat byggnadsfolk även utanför huvudstaden.

Moje Bergström

NYTTOKONSTNÄRERNAS UTSTÄLLNING

Nytt? Nyttigt? Konstnärligt?

DK 645:7.01

Varför har Slöjdföreningens utställning på Nationalmuseum mötts av en så våldsam indignationsstorm? Pressens inställning ter sig i det närmaste oförklarlig, då utställningens allmänna karaktär var både sober, måttfull och vårdad. Det mesta skulle kunna insmygas i en sekelskiftessalong utan att någon skulle ta anstöt. En beundransvärt konsekvent linje i mörka träslag, tunga tyger och en smula smutsigt färgad keramik. Brutna, smultna och brustna färger dominera. Att stöta så få så lite och så sällan som möjligt. Att nå ett medelvärde mellan hur folk borde ha det — hur de har det — hur de inte borde ha det. En liten bismak av bric à brac på tungan.

Enligt utställningsbroschyren har Slöjdföreningen denna gång avsiktligt betonat det individuella, fantasifulla och konstnärliga skapandet. Egendomligt nog är det just dessa egenskaper man får söka efter. Experimentlusten saknas ibland i så hög grad att man kan ifrågasätta, om lyxvaran egentligen passar oss. Denna konventionalism beror förmodligen på att det existerar ett efterapande av varandra inom en tämligen trång krets, där man lär av varandra och av gångna tider. I stället för att idka en unken självkärlek borde vi befruktas av idéer från andra länder. Resultatet blir annars inavel, dekadans och reaktion.

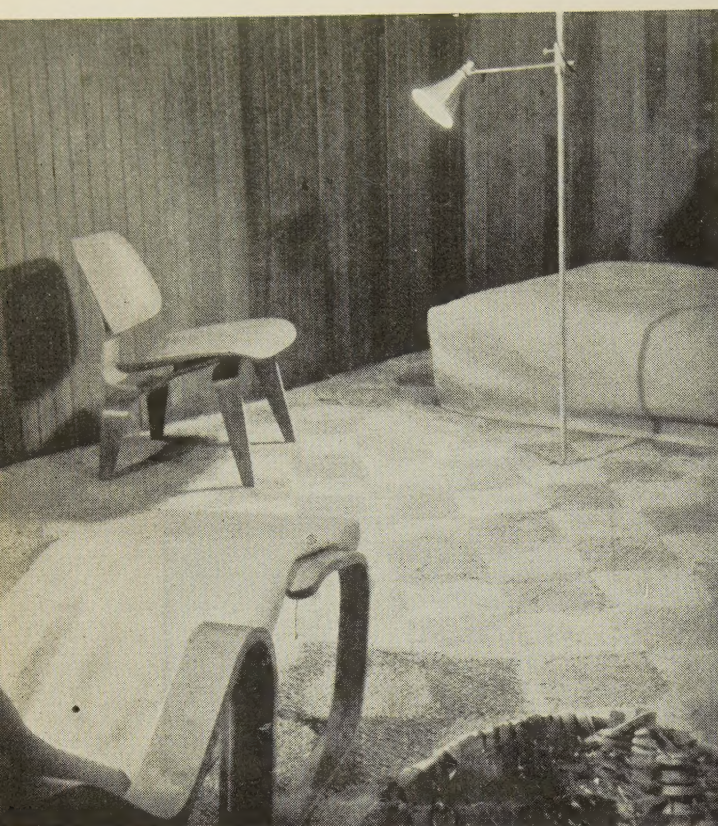
Med rörande enighet har det mesta av vad 30-talet

innebar i fråga om inredning och arkitektur kastats överbord; i stället ha vi berikats med »konstnärliga» möbler, ornament och byggnader. Man sneglar över ritbordet för att se hur mycket ens kollega vågar och så hoppar man frejdigt ett steg tillbaka igen mot det hägrande sekelskiftet.

Det har påpekats att skräcken inför de stora händelserna i världen har lett människorna speciellt i mindre länder tillbaka till det enda, som ter sig tryggt: nationalism och traditionalism, vilka får utgöra ett slags refug. Hellre än att engagera sig i de politiska, ekonomiska och produktionsmässiga problemen stoppar man som en struts huvudet i en Emmastol.

Det är ju vid det här laget banalt att framhålla divergensen mellan namn och innehåll vid denna utställning, som fått sin karaktär av handtillverkade lyxföremål. Men det hindrar inte, att man hade velat se några typstudier till möbler, som skulle kunna om-sättas i industriell produktion. Om det är en mera allmän ruskinrädsla för maskinen eller bristande vilja eller svårigheter att kontakta industrin är svårt att säga; på utställningen fanns emellertid få exempel på ett sådant samarbete.

Det är också banalt att säga att gångna tiders verktyg voro stämjärn, mejsel, hammare osv. medan vår tids viktigaste verktyg är maskinen, som vi bör

Varmt och kallt i samma amerikanska arkitekthem. Stolar av Eames.

lära oss utnyttja. Genom att behandla materialen maskinellt erhållas varierande verkningar och texturer: ådringen i ett faner, mönstringen i en polerad stenskiva, grainen i ett tyg, perforeringen av en eternit-platta osv. Sammanställningen av olika material ger upphov till effekter av taktill och visuell natur. För att camouflera sin brist på fantasi att utnyttja denna frihet i materialbehandling, formspråk och rumsbehandling har man återinfört ornamentet, vanligen av en urvattnad och sekunda sort; det tycks vara det patenterade sättet att dölja torftigheten.

På utställningen fanns få exempel på hela former, enkla mönster och ren stoffverkan. Det mesta var småplottrigt och småuppdelat med framkänslade detaljer. Inte heller utnyttjades kontrastvärden såsom varm—kall, slät—kornig i sammanställningen läder—stålrör eller polerat trä—grovkornigt tyg. Överhuvudtaget arbetar man bara med trä i möblerna.

I detta sammanhang är det intressant att jämföra med de sista årens nyttokonst i USA. Där experimenterar man med ett flertal material: stålrör, varmpressad faner, plastic, plexiglas m. fl. Stålrör användes ofta i bärande funktion, t. ex. i Eames' stolar, som är goda ur funktionssynpunkt och av hög konstnärlig klass; de ha ett visst samband med den abstrakta skulpturen, ehuru ej på samma ytliga sätt som de famösa »kubistiska» möblerna i 20-talets Frankrike. Den skepsis mot stålrören, som är så utpräglad i Nor-

den, beror väl dels på att de se för »maskinmässiga» ut och dels på att det finns några fula frisörstolar.

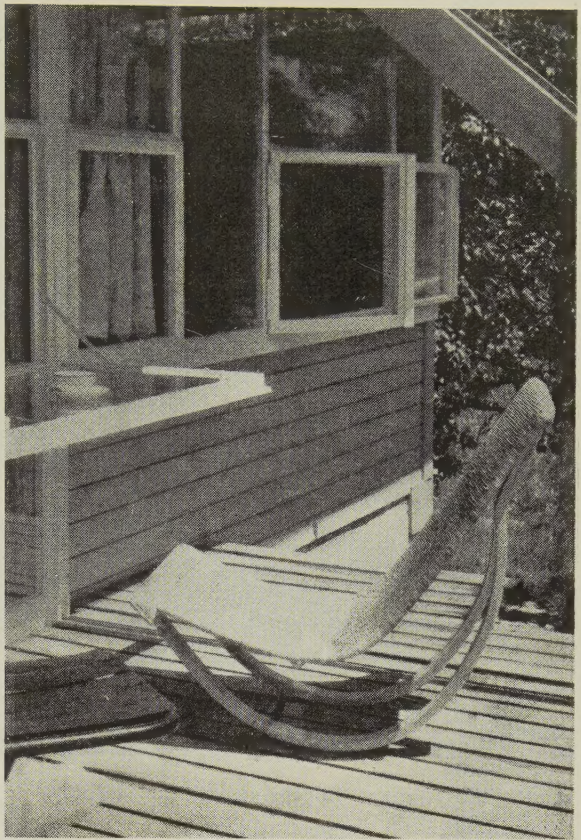
Saarinen har använt plastic i en länstol, där säte, rygg och armstöd pressats i ett stycke; på detta har sedan klistrats 5 cm porös gumminmassa, som därefter klätts med tyg och fästs på ett stålrörsstativ. Plastic har vidare utnyttjats med vackra resultat i skålar och dricksglas med varierande grad av genomskinlighet och böjlighet. Skåp och andra förvaringsmöbler ha ofta skjutluckor av dukspända skivor eller perforerad eternit med behaglig materialverkan.

Naturligtvis är det orättvist att jämföra USA och Sverige av många skäl, bl. a. därför att USA genom kriget utexperimenterat en mängd material, som vi ännu ej haft möjlighet att pröva på. Dessutom äro en hel del av de nya idéerna baserade på europeiska uppslag från le Corbusier, Bauhaus, Schweiz och även Sverige (på 30-talet). Trots allt ha vi mycket att lära av den entusiasm och det friska och okonventionella umgänget med material och maskiner, som utmärker USA:s arkitekter och industrial designers. Till slut måste också framhållas, att den moderna inredningskonstens produkter i USA huvudsakligen hittas hos arkitekter och folk med likartad inställning, ungefär som vi i bästa fall ha Jefths tapeter, Gustavsbergs grårandiga porslin och en Bruno Mathssonstol.

Hans Asplund

Hardoy-stolen av schweiziskt-italienskt ursprung. Hängmattsstol med klädsel av skinn, nylon, markisväv osv. som lätt kan utbytas.

Schweizisk gungstol av Otto Kolb.

Länsstol av Saarinen j:r.

↑ Stolarna tycker man sig ha sett förut, ehuru nu varierade i annat träslag och annan klädsel.
Mattorna: vacker stafflikonst att trampa på.

Intressant att jämföra de svenska smyckena med schweizaren Max Bills. De senare äro smycken utan utsmyckning med ren materialverkan och vackert genomarbetad infästning. ➔

